

Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960)

Turkey's Cyprus Policy During Democratic Party Period (1950-1960)

Esra Sarıkoyuncu Değerli*

Özet:

Bu çalışmada, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950–1960 yılları arasında Türkiye'nin izlediği Kıbrıs politikası incelenmektedir. Söz konusu dönemde, Kıbrıs'ta iki toplumlu devlet yapısının temelleri atılmıştır. Bu nedenle bu dönem, gerek Türkiye'nin dış politikası açısından, gerekse Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumunun geleceği açısından günümüzde de çok boyutlu olarak etkileri görülen önemli gelişmelere tanıklık etmiştir. Adım adım Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğmasını sağlayan bu süreçte, Demokrat Parti Hükümeti'nin görüşleri ve adanın milletlerarası statüsü ve ada halkının geleceği hakkında takip ettiği dış politika, üç safha halinde irdelenmiştir. Büyük ölçüde arşiv belgelerinden yararlanılan çalışma sonucunda, 1923 Lozan Barış Anlaşması ile Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakmak zorunda kalan Türkiye'nin, Demokrat Parti'nin izlediği dış politika ile Kıbrıs'ta tekrar hak sahibi haline geldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Kıbrıs, Türkiye, İngiltere, Yunanistan.

Abstract:

In this study, the Cyprus policy of Turkey is analysed between the years 1950-1960 when the Democratic Party was in power. In the period in question, structure of bi-communal state in Cyprus was laid. Therefore, this period, has witnessed important developments which have multi-dimensional effects nowadays as well in terms of both Turkey's foreign policy, and the future of Turkish society living in Cyprus. During the process that provides the rise of The Republic of Cyprus gradually, the Democratic Party's vision and the policy followed about the island's international status and the future of the people of the island have been analysed in three phases. As a result of the study during which the archive documents greatly benefited, it is seen that Turkey which had to leave Cyprus to the UK with the Lausanne Peace Treaty 1923, became eligible in Cyprus again thanks to the Democratic Party's foreign policy.

Keywords: Democratic Party, Cyprus, Turkey, United Kingdom, Greece.

Giriş

Coğrafi bakımdan Anadolu'nun bir parçası olan Kıbrıs, güneyde Mısır kıyılarından 370 km, kuzey-batıda Rodos'tan 400 km, Girit'ten 500 km ve de Yunanistan'dan 800 km uzaklıkta bulunmasına karşın, Türkiye'den sadece 70 km uzaklıktadır. 9251 km² yüz ölçümü ile Doğu Akdeniz'in en büyük, Sicilya ve Sardunya'dan sonra da Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, tarihi boyunca Akdeniz havzasında egemenlik kuran devletlerin ilgisini çekmiştir.

* Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: esradergerli@gmail.com

gazi

Akademik
Bakış

85

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012

Zengin bakır madeni yataklarına sahip olan ada, hem ekonomik yönden hem de Suriye, Mısır ve Anadolu kıyıları arasındaki stratejik konumu itibarıyla de coğrafi açıdan daha ilk çağlardan itibaren büyük önem kazanmıştır¹.

Bu önemi ve doğu-batı ticaret yollarının kesiştiği yerde bulunmasının verdiği stratejik konumu adanın tarih öncesi dönemlerden itibaren istilalara uğramasına neden olmuştur. Özellikle Anadolu'da siyasal birliğini sağlayan yönetimler, Kıbrıs'a yönelmiştir. Ada, Osmanlılar tarafından fethedildiği 1571 yılına kadar Eski Mısır, Hitit, Miken, Finike, Asur, Makedon, Roma, Bizans, Arap, İngiliz, Lüzinyan, Ceneviz ve Venedik yönetiminde kalmıştır. Bu devletler Kıbrıs'a kendilerinden izler bırakarak bir bakıma günümüz Kıbrıs halkının ilk çekirdeğini oluşturmuşlardır. Adada etnik kökeni birbirinden farklı halkların oluşmasında Putperestlik, Zerdüştlük, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi çeşitli inanç ve dinlerin de etkisi olmuştur. Günümüzde de Kıbrıs'ta geçmişin izlerini görmek mümkündür².

Türklerin Kıbrıs adası ile ilgilenmeleri Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarının Akdeniz kıyılarına ulaşmasıyla başlar. 1220 yılında Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev her iki ülke tüccarlarına karşılıklı olarak diğer ülkede emniyet içinde serbest ticaret yapma imkânını tanımıştır. Bu ticari ilişki Aydınoğulları, Karamanoğulları ve Hamidoğulları gibi Anadolu'nun sahil kentlerini ellerinde tutan Türk beylikleri döneminde de devam etmiştir³. Ancak 1472 yılında Venedik, Rodos Şövalyeleri ve Uzun Hasan tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan ittifak içerisinde Kıbrıs'ın yanında yer almıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Memlûklülere karşı sefer hazırlıkları girişmiş ve Kıbrıs'taki Venedik yönetiminden Osmanlı donanması için adada üst talebinde bulunmuştur. Bu talebe olumsuz cevap verilmesi, Osmanlı-Kıbrıs gerginliğine neden olmuştur. Bu gerginlik daha sonra da devam etmiş, Sultan II. Beyazıt zamanında Osmanlılar 1489'da Karpas Bölgesi'ne bir filo çıkartarak birçok ganimet ve esir almıştır⁴.

1517'de Mısır'ın ve 1521'de de Rodos'un Osmanlı topraklarına katılmasıyla, askeri ve siyasi açıdan Kıbrıs adasının alınmasını da zorunlu hale getirmiştir. Anadolu, Mısır ve Suriye Osmanlı topraklarına dahil edilince Kıbrıs tam da bu bölgelerin ortasında sürekli bir tehdit unsuru oluşturuyordu. Sıkıştırıldıklarında Kıbrıs'a sığınan korsanlar, deniz ticaret gemilerine ve hacca giden yolcu gemilerine saldırarak yol güvenliğini yok ediyorlardı. Ayrıca Anadolu, Suriye ve Mısır'a yapılması muhtemel bir düşman saldırısında da adanın

- 1 Sadi Somuncuoğlu, *Kıbrıs'ta Sirtaki*, Ankara, 2002, s. 21.
- 2 Celal Erdönmez, *Şeriyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2004, s. 1.
- 3 Gülay Ögün, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticari İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyum*, GaziMagosa, 1991, s. 29-35; Erdönmez, a.g.e., s. 6.
- 4 Ersönmez, a.g.e., s. 7; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 13.

Gazi

üs olarak kullanılması tehlikesi vardı. Bu arada Kıbrıs'taki Venedik yönetimi, bir taraftan Osmanlılarla iyi geçinmeye çalışıyor, diğer taraftan da Avrupa'da Osmanlı aleyhine oluşturulan ittifaklara katılarak ikiyüzlü bir politika takip ediyordu⁵. Bu gelişmeler üzerine, 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol Kalesi'nin alınmasıyla başlayan Osmanlı harekâtı, 1 Ağustos 1571'de Magosa Kalesi'nin teslim alınmasıyla tamamlanmış ve ada Kıbrıs Beylerbeyi adı altında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir⁶. Kıbrıs, 1571 yılından 1877 yılına kadar üç asır gibi uzun bir süre de Türk idaresinde kalmıştır. 1877 - 1878 yılları arasında gerçekleşen ve tarihte 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Ruslar karşısındaki yenilgisi üzerine Ruslara karşı fazla ödün vermemek amacıyla, İngilizlerin isteği üzerine ada 92.000 altına Britanya İmparatorluğu'na kiralanmıştır⁷. Böylece Osmanlı mülkiyeti devam ediyor sayılmakla birlikte, yönetim tamamen İngilizlere geçmiştir. İngiltere adayı yönetmek için "Komiser" tayin etmiş, 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın İngiltere karşısındaki Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine de adaya tamamen el koyduğunu açıklamıştır⁸. Hem Birinci Dünya Savaşı yıllarında hem de Kurtuluş Savaşı yıllarında İngiltere'ye bağlı olmaya devam eden Kıbrıs, Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 20. Maddesi gereğince, İngiltere tarafından ilhak edilmiştir⁹.

Böylece İngiltere'nin bir sömürgesi olan Kıbrıs'ta 1931 yılından itibaren özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında artarak devam eden Rumların Enosis çabaları Türk kesiminde tepkilere yol açmıştır. 11 Aralık 1949'da Türkler, Lefkoşa'da Ayasofya Meydanı'nda Enosis'i protesto etmek için miting düzenlemişlerdir. Mitingden çok kısa bir süre sonra da 15 Ocak 1950 tarihinde Rum kiliselerinde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılım kararının alındığı emsaline az rastlanır bir plebisit gerçekleştirilmiştir¹⁰. Her ne kadar bu gelişmeler adadaki gerginliği, huzursuzluğu ve belirsizliği artırmışsa da Türkiye, içinde bulunulan Soğuk Savaş ortamında müttefik İngiltere'nin içişlerine karışmasına neden olur endişesi ile Kıbrıs konusunda Lozan Antlaşması ile oluşan statükonun devamından yana tavır almıştır¹¹. Nitekim 17 Aralık 1949 tarihinde Dışişleri

5 *Osmanlı Yönetimde Kıbrıs*, s. 12.

6 Ersönmez, a.g.e., s. 8.

7 Selahi R. Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngiltere'ye Nasıl Kiraladı", *Belleken*, C. XVII, Sayı: 168, 1977, s. 732-734.

8 Pierre Oberling, *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, Columbia University Press, New York, 1982, s. 29.

9 Bu durumu kabul etmek zorunda kalan Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs'a 1925 yılında temsilci atamıştır (Nuri Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, 47 Numara Yayınları, İstanbul, 2006, s. 339-340).

10 H. Fikret Alasya, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1992, s. 531.

11 BCA., 030-01-123-785-2((10 Eylül 1954 tarihinde Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu tarafından Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e gönderilen yazı).

Görüş

Akademik
Bakış

87

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012

Bakanı Necmettin Sadak'ın İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesinin söz konusu olmadığı, Yunan Hükümeti'nin de resmen sorunu ele almadığı ve dolayısıyla endişeye gerek olmadığı¹² yönünde bir beyanat vermiştir. Ayrıca Sadak, 23 Ocak 1950 tarihinde bir gazetecinin konuya ilişkin sorusunu cevaplandırırken, "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs bugün, İngiltere'nin hakimiyeti ve idaresi altındadır..."¹³ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu beyanlar Türk Hükümeti'nin 1950 öncesi Kıbrıs politikasını açıkça ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı, Kıbrıs meselesinde daima Lozan Barış Anlaşması ile oluşan statükonun devamından yana tavır almış ve aktif bir dış siyaset izlemekten kaçınmıştır.

Buna karşın 7 Ocak 1946'da kurulan ve 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iş başına gelen Demokrat Parti'nin ise, Kıbrıs meselesine ilişkin kamuoyuna aktettiği çeşitli politikaları bulunmaktadır. Çalışmamızda 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Parti'nin, iktidarda olduğu 1950–1960 yılları arasındaki Kıbrıs'a yönelik görüşleri ve adanın milletlerarası statüsü ve ada halkının geleceği hakkında takip ettiği dış politikası üç safha halinde incelenecektir.

Statükonun Devamı (Mayıs 1950– Nisan 1955):

Ocak 1950'de Kıbrıs'ta Rum kiliselerinde başlayan hareketlenme, 8 Ekim 1950 tarihinde Kitium Piskoposu Makarios (Mihail Hristodolu Muskos)'un, Rum Ortodoks Başpiskoposu seçilmesi ile daha da örgütlü bir hale gelmiştir. Şöyle ki, Makarios seçilir seçilmez hararetle Enosis'i savunmaya başlamıştır. Bu amaçla Yunanistan, İngiltere ve Amerika'yı sık sık ziyaret etmiş, Ortodoks kilise teşekkülleri ve resmi makamlar ile temasa geçerek onların yardımlarını sağlamış ve bu yolla Enosis için geniş bir propaganda kampanyası gerçekleştirmiştir¹⁴. 1951 yılı ortalarında Başpiskopos III. Makarios'un Enosis doğrultusunda hem Yunanistan'da hem de adada girişimlerine yoğunluk kazandırması ve takip ettiği propaganda sayesinde İngiltere, Fransa ve Amerika'da kendi arzu ve emellerine uygun bir hava yaratmayı başarmasının da etkisiyle, Yunanistan konu ile resmen ilgilenmeye başlamıştır¹⁵. Yunanistan Başbakanı Venizelos'un 16 Şubat 1951'de Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Kıbrıs konusuna bakış açılarını "Biz, Kıbrıs Adası'nın ilhakını bugün değil, 1915 senesinden beri müteaddit defalar istedik. O zamandan bugüne kadar, iş başına gelen bütün Yunan Hükümetleri de bu talebi tekrarladılar. Biz yeni bir müracaatta bulunmadıysak bundan, bu işten vazgeçtiğimiz mânası çıkarılmamalıdır. Sükûtumuz, siyasî izanımızın zaruri bir tecellisinden ibarettir. Hakikatte, Kıbrıs'ı istemekten hiçbir zaman vazgeçecek değiliz." şeklinde ifade etmiştir¹⁶.

12 Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti'nin ve Kamu Oyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963, s. 19.

13 Armaoğlu, a.g.e., s. 20.

14 BCA., 030-01-123-785-2.

15 BCA., 030-01-123-785-2.

16 Hürriyet, 25 Şubat 1951.

Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rumlarının Enosis'i gerçekleştirme çabaları karşısında, Türk kamuoyu sessiz kalmamış, İstanbul ve Ankara'da üniversite gençliği de Enosis'e karşı mitingler düzenlemiştir. Buna karşın Demokrat Parti iktidarı, Kıbrıs meselesini yalnız İngiltere'yi ilgilendirmesi gereken bir iç mesele olarak tanımlamış ve başka her hangi bir devletin ada üzerinde bir hak iddia etmesini kabul etmemiştir. Hatta Başbakan Menderes'in bu dönemde Balkan Birliği'ne siyasi olarak zarar verebileceği endişesiyle mitinglerin yapılmasına bile karşı çıktığı bilinmektedir¹⁷. Diğer taraftan da Menderes Hükümeti, 1951 yılı sonlarına kadar, NATO'ya kabul edilmeyi dış politikalarının ana hedefi olarak değerlendirdiklerinden Kıbrıs meselesine temkinli yaklaşmışlar, NATO'ya katılım sürecini zedeleyecek bir politika izlemekten kaçınmışlardır. Bununla birlikte Hükümetin 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya girişinden sonra da Kıbrıs konusundaki tavrının değişmediği ve NATO yolu ile ittifak kurduğu İngiltere ve Yunanistan ile ilişkilerinin bu sorundan etkilenmemesi için gayret ettiği görülmektedir¹⁸. Bu genel dış politika anlayışı içerisinde, 1950'lerin ilk yarısında Türkiye'nin Kıbrıs politikası, Şükrü Gürel'in ifadesiyle "İngiltere'ninkinden ayrı bir politika saptamadan, adanın statüsünde bir değişiklik yapılmaması gerektiğini savunmak, eğer statü değişikliği söz konusu olacaksa, bunda Türkiye'nin de söz sahibi olması gerektiğini"¹⁹ açıklamaktan ibarettir.

Türk Hükümeti konuya kayıtsız kalmayı sürdürürken, Makarios'un girişi ve baskısı ile Yunanistan, 1954 Mart'ından itibaren İngiltere'den Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesini talep etmeye başlamıştır. 3 Mayıs 1954 tarihinde de Yunanistan Başbakanı Papagos sorunu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götüreceğini açıklamıştır. Bu gelişmelerden endişe duyan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Türkiye'den yardım talep etmiştir²⁰. Bunun üzerine Türkiye, Atina Büyükelçiliği aracılığıyla Yunan Hükümeti'ne ilettiği notada; Türkiye'nin adadaki statükonun korunmasından yana olduğunu, eğer adanın geleceğine ilişkin herhangi bir çaba göstereceklerse bu konuda Türkiye'nin de taraf olarak görülmesi gerektiğini ve sorunu Birleşmiş Milletler'e götürmenin Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini bildirmekle yetinmiştir²¹.

Bu notayı ciddiye almayan Yunan Hükümeti, Kıbrıs'a kendi geleceğini tayin etme (self-determinasyon) hakkının tanınması meselesinin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda görüşülmesi talebiyle 20 Ağustos 1954'te bir giri-

17 Ayın Tarihi, Mart 1954, s. 175-76.

18 Faruk Sönmezoglu, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'den Günümüze)," *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 263-264.

19 Şükrü Gürel, Kıbrıs Tarihi (1878-1960), *Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslar arası Politika*, C.2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s. 87; Bkz. Ahmet Zeki Bulunç, *Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları*, Gazi Akademik Bakış, S 1 (Kış 2007), s.79-82, Ankara, 2007

20 BCA., 030-01-123-785-2.

21 Stephen G. Xydias, "Toward Toil and Moil in Cyprus", *The Middle East Journal*, Vol. 20, No: 1 (Winter 1966), s. 12.

şim gerçekleştirmiştir²². Oy çokluğu ile Genel Kurul, 17 Aralık 1954'te "halkların eşit hakları ve kendi kendini yönetim ilkesinin Birleşmiş Milletler gözetimindeki Kıbrıs ahalisi için uygulanması meselesinin daha fazla görüşülmemesine" karar vermiştir²³.

Ancak karardan hoşnut olmayan Yunanistan, Makarios'un telkinleri doğrultusunda meseleyi silah zoru ile çözmeye karar vermiştir. Bu doğrultuda EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Teşkilatı), OXEN (Gençlerin Hıristiyan Ortodoks Birliği) ve PEON (Kıbrıs Enosisçi Gençlik Teşkilatı) gibi örgütler kurulmuştur. Bu örgütler, 1 Nisan 1955'te İngilizleri adadan atmak, Türkleri ise imha etmek amacıyla harekete geçmişlerdir²⁴. 1 Nisan'da olaylar Lefkoşe'deki Britanya Enstitüsü'nün petrolü paçavralarla yakılmasıyla başlamış ve 200 kadar EOKA militanının hücumuna uğrayan bina içindeki kütüphane, kültür filmleri ve müstemilatı ile birlikte kül haline getirilmiştir. Daha sonra da Rum halkının bir kısmının da katılımıyla Metaksas Meydanı ile Homer Caddesi'ne Yunan bayraklarını dikerek oradan geçmekte olan askeri bir çipi devirerek ateşlemiş ve yakmışlardır²⁵. EOKA'nın terör eylemlerini başlatarak, Türkleri de hedef alması Demokrat Parti'nin Kıbrıs politikasının değişmesinde etkili olmuştur.

Türkiye'nin Ada Üzerinde Hak İddiası (Nisan 1955–Aralık 1956):

Bu dönemde Demokrat Parti'nin -iktidara geldiği 1950'den beri sürdürdüğü-Kıbrıs'ın İngiltere'yi ilgilendirmesi gereken bir iç mesele olduğuna dair dış politikasını bıraktığını görüyoruz. Türk Hükümeti, ada üzerinde Türkiye'nin hayati önem arz eden hakları bulunduğunu ve İngiltere'nin hükümlerlik hakkından ancak Türkiye lehine vazgeçebileceğini savunmaya başlamıştır.

Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 2 Temmuz 1955 tarihinde Daily Telegraph Gazetesi'nde yayınlanan röportajında, Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması ile Megalı İdea'yı tarihin derinliklerine gömdüğünü ancak Yunanlıların bu ideali tekrar canlandırmaya çalıştıklarının altını çizerek, Türkiye'nin asla Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesine izin vermeyeceğini beyan etmiştir²⁶. Yine aynı tarihte İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'na da sert bir dille eğer İngiltere Yunanistan'ın Kıbrıs'ı almasına izin verirse, Türkiye'nin askeri olarak karşı koyma hakkını kullanacağı bildirilmiştir²⁷.

Ayrıca Bayar, 24 Ağustos 1955 tarihinde İstanbul'da yaptığı konuşmasında; Kıbrıs'ın, Türkiye'ye geri verilmesini istemiştir. Adanın iki toplum ara-

22 H. Fikret Alaysa, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşe, 1988, s. 531.

23 Ahmet C. Gazioğlu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs" *Türkler*, C. XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 937-938.

24 Alasya, *a.g.e.*, s. 532.

25 BCA, 030-01-129-839-1(22 Eylül 1955 tarihinde Necdet Evliyagil tarafından Başbakan Adnan Menderes'e gönderilen Ajans Türkün Kıbrıs Radyosu'ndan aldığı ilgi çekici haberler).

26 PRO, FO 371/123906 (2 Temmuz 1956 tarihinde Daily Telegraph'da yayınlanan Celal Bayar'ın röportajı).

27 PRO, FO 371/123906 (2 Temmuz 1956 tarihinde İngiltere Ankara Büyükelçili'nin İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiği yazı). Ayrıca Bkz., EK: I.

sında bölünmesine de karşı olduğunu da ifade eden Bayar, Türkiye'nin Kıbrıs politikasında kararlı olduğunu göstermiştir²⁸. Bu söylevi takiben Dışişleri Bakanını Fatin Rüştü Zorlu'nun 29 Ağustos–7 Eylül 1955 tarihleri arasında Londra'da toplanan Kıbrıs ve Doğu Akdeniz meselelerinin görüşüldüğü konferansta yaptığı müdahaleler, Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs politikasında yeni bir aşama kaydettiği şeklinde nitelendirilebilir. İngiltere'nin daveti ile Türkiye ve Yunanistan hükümetlerinin katılımıyla gerçekleşen bu toplantıda, Türkiye'yi temsil eden Fatin Rüştü Zorlu, adadaki statükonun korunmaması halinde adanın Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini savunmuş, ileriye dönük bir çözüm şekli olarak da kendi kendini yönetimi (self-government) önermiştir²⁹. Türkiye açısından taşıdığı önemi vurgulayan Zorlu, adanın Lozan Antlaşması ile İngiltere'ye bırakıldığını, bu statüsündeki bir değişikliğin söz konusu anlaşmayı yeniden gözden geçirmek gereğini doğuracağını ifade etmiştir³⁰. Bu arada Yunanistan tarafından savunulan kendi kaderini tayin ilkesine de değinen Zorlu, Birleşmiş Milletler yasasında belirtilen bu ilkenin gerekli açıklıkta olmadığını, genellikle ülkelerin egemenlikleriyle çatıştığını ve uluslararası ilişkiler tarihinde birçok defa coğrafi ve askeri endişelerin bu ilkeye üstün geldiğini söylemiştir³¹.

Zorlu ayrıca, tedhişçilik durdurulduğu, din adamlarının siyasete karışması önlenmediği, Türklere ve Rumlara eşit siyasi temsil hakkı tanındığı ve ada mukadderatını Rum ekseriyetin kararıyla tayin talebinden vazgeçildiği takdirde, muhtar bir idare kurulmasını Türkiye'nin kabul edebileceğini de belirtmiştir. Ancak Zorlu'nun idari bakımdan, iki halkın eşitliği ilkesini savunmasına Yunanistan'ın tavır alması, diğer taraftan konferans devam ederken 6–7 Eylül olaylarının meydana gelmesi³² olumsuz bir hava yaratmış ve konferanstan sonuç elde edilememiştir. Bu olumsuz hava Kıbrıs'ta çatışmaların alevlenmesine neden olmuştur. Her ne kadar Yunan Başbakanı Maraşel Papagos, 6–7 Eylül olaylarının İngilizler tarafından kışkırtıldığı³³, Londra Konferansı'nın ise Türkiye-Yunanistan ilişkilerini bozmaya yönelik bir oyun olduğu³⁴ şeklinde beyanatlarda bulunmuşsa da adadaki tansiyon düşmemiş ve çatışmalar giderek topluluklar arası bir görünüm kazanmaya başlamıştır.

Çatışmaların bu boyuta gelmesinde şüphesiz Makarios'un büyük bir payı vardır. 22 Eylül 1955 tarihinde Makarios Kıbrıs meselesi ile ilgili "pasif bir siyaset" takip edeceği, yani bundan böyle şiddet politikasına son vereceğini açık-

28 *Aydın Tarihi*, Sayı: 261. (Ağustos 1955). s.170-173.

29 *Turkey and Cyprus*, Press Attache's Office, Turkish Embassy, London, 1956, s. 58.

30 *Turkey and Cyprus*, s. 52.

31 Sönmezoğlu, *a.g.m.*, s. 264.

32 Olaylar 5 Eylül 1955 tarihinde İstanbul Ekspres Gazetesi'nin Selanik'teki "Atatürk'ün evine bomba atıldı" başlıklı haberiyle başlamıştır. İstanbul, İzmir ve Ankara'da Rum vatandaşların taşınır ve taşınmaz malları 6-7 Eylül'de yağmalanmıştır.

33 BCA, 030-01-37-226-3(1955 yılına ait 6-7 Eylül hadiseleri ve Kıbrıs meselesi hakkındaki belgeler).

34 BCA, 030-01-129-839-1. Ayrıca bkz., EK: II

Görüş

Akademik
Bakış

91

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012

lamıştır. Makarios'un açıkladığı planına göre, vergi vermeyecekler ve bu durum karşısında İngiliz Hükümeti mallarını satışa çıkaracak, ancak hiç kimse Hükümet tarafından satışa çıkarılan malları satın almaya cesaret edemeyecektir. Bir müddet sonra öğretmenler de okullara devam etmeyecekler, öğrenciler özel olarak yetiştirilecektir. Daha sonra da yüksek kademedeki memurlar istifa edecek, küçük memurlar ise genel grev yapacak ve polisler de vazifelerinden istifa edecektir. Bu planın bir gereği olarak, Kıbrıs İcraat Meclisi Rum Azaları 22 Eylül 1955 tarihinde İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs halkının hükümlerlik talebini hiç bir zaman kabul etmeyeceği gerekçesiyle istifa dilekçelerini Kıbrıs Valisi Sir Robert Armitage'a vermişlerdir³⁵. Kıbrıslı Rumların boykotu karşısında İngilizler özellikle polis kadrolarını Türklerden oluşturmaya başlamıştır. İngiliz yönetimde görev alan bir Türk polisin bir Rum tarafından öldürülmesi ise sembolik olarak topluluklar arası çatışmanın başlamasına sebep olmuştur. Diğer taraftan her ne kadar Makarios şiddet politikası yerine pasif bir politika yürüterek, hedefine daha kolay ulaşacağına işaret etmişse de, bu beyanatından kısa bir süre sonra şiddet politikasına başvurarak, tedhişçilik faaliyetlerini desteklemiş, teşvik etmiş, hatta hızlanmasına vasita olmuştur. Makarios'un EOKA'yı neden kınadığına dair bir gazetecinin sorusuna "EOKA halk tarafından tutulmaktadır. Halkın arzusuna karşı benim EOKA'yı kınamam hiç de doğru değildir."³⁶ şeklindeki cevabı da açıkça göstermektedir.

Londra Konferansı sonrasında uzlaşma sağlamak için İngiliz Hükümeti Makarios ile 1955–1956 yılları arasında görüşmeler gerçekleştirmiş, ancak bu görüşmelerden de bir sonuç sağlanamamıştır. Bunun üzerine Mart 1956'da Makarios üç arkadaşı ile birlikte Hint Okyonusu'ndaki Seyşel Adaları'na sürgün edilmiştir³⁷. Makarios'un sürgün edilmesi ise çatışmaların daha da şiddetlenmesinden başka bir işe yaramamıştır. İlk yirmi gün içinde çıkan olaylarda, 2'si Türk, 8'i İngiliz ve 12'si de EOKA'cı olmak üzere, toplam 22 kişi yaşamını yitirmiş ve 39 kişi de yaralanmıştır. Olaylarda suçlu görülen iki Rum'a ölüm cezası verilmesinden sonra, 9 Mayıs 1956 tarihinde Atina'da çıkan olaylarda ise, 7 kişi ölmüş, 200 kişi de yaralanmıştır. Bu olaylar devam ederken, 26 Haziran 1956 tarihinde EOKA militanlarının, kendilerini izleyen İngiliz askerlerinin bulunduğu ormanı ateşe vermeleri sonucunda ise, 19 İngiliz askeri ölmüş, 18'i de yaralanmıştır. Kıbrıs Valisi Mr. Harding'in meydana gelen bu terör faaliyetlerini İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na iletilirken EOKA için "dengorous maniacs" (tehlikeli manyaklar) ifadesini sıklıkla kullanması Kıbrıs'ta meydana gelen olayların vahametini ortaya koymaktadır³⁸.

35 BCA, 030-01-129-839-1.

36 BCA, 030-01-129-839-1.

37 Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1992, s. 20.

38 PRO, FO 371-123906 (8 Temmuz, 24 Temmuz 1956 tarihinde Kıbrıs Valisi General Harding'in İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na EOKA terörü ile ilgili gönderdiği raporlar).

Bu gelişmeler karşısında Demokrat Parti iktidarı, adanın iki toplum arasında taksimi tezini dile getirecektir.

Adanın Taksimi (Aralık 1956– Mayıs 1960):

Aralık 1956'dan itibaren Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs politikasında ciddi bir değişiklik meydana gelmiştir. Hükümet, bu tarihten başlayarak bu döneme kadar savunduğu statükonun devamı ve adanın Türkiye'ye geri verilmesi tezlerini terk ederek kendi kaderini tayin ilkesi ile ilgilenmeye yönelmiş ve taksim tezini savunmaya başlamıştır³⁹. Bu politika değişikliğinde, Ocak 1956'dan itibaren İngiltere'nin Kıbrıs politikasındaki yumuşamanın etkisi büyüktür. Gidışatın devamı halinde adanın kontrolünü tamamen kaybetme tehlikesini gören İngiltere, liberal bir anayasal düzen kurulmasına yönelik çabalarını artırmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde Lord Radcliffe, Kıbrıs Anayasası taslağını hazırlamıştır. Bu taslak, İngiltere'nin adadaki mutlak hükümlerliliğinin devam edeceği esasını hareket noktası olarak almıştır. Dolayısıyla adadaki tüm idari kararlar İngiliz valinin salâhiyetine bırakılmıştır⁴⁰. Diğer taraftan Radcliffe Anayasası, siyasi temsil sisteminde Türkler ile Rumlar arasında eşitlik kurulmasını prensip olarak kabul etmişse de; anayasa Türklerin adada azınlık olduğu ve nüfusun sadece %20'sini oluşturdukları gerekçesiyle eşit bir yapılanmaya sahip değildir⁴¹. Örneğin anayasaya göre, Parlamento Rum Grubuna kendi cemaatlerini ilgilendiren kanunları değiştirme yetkisi tanınmış, ancak Türk milletvekillerinin bu haktan yararlanması ise, Meclis çoğunluğu tarafından kabul edilmesinden sonra genel valinin onayına bırakılmıştır⁴².

Genel ana hatları bu şekilde hazırlanmış olan ve Kıbrıs Türkleri tarafından tepkiyle karşılanan bu anayasa metni, hem Türkiye'ye hem de Yunanistan'a İngiliz Koloniler Bakanı Lennox-Boyd tarafından bizzat sunulmuştur. Bu çerçevede Başbakan Adnan Menderes ile İngiliz Koloniler Bakanı Lennox-Boyd arasında 16 Aralık 1956'da bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede, Menderes'in yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız anayasa metnine karşı olmadığı anlaşılmaktadır⁴³. Bununla birlikte Türk Başbakanı İngiltere'nin ada halkına kendi kaderini tayin hakkı tanımayı tercih ettiğini görerek, Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin haklarını ve emniyetini sağlamak istemiştir. Menderes görüşme esnasında, anayasa metninde sadece "kendi kaderini tayin etme hakkının" tanındığı belirtilmekle yetinilirse, Türk kamuoyunun adaya verilecek idari muhtariyetin Enosis'e doğru bir adım olarak göreceğini ifade etmiştir. Bu nedenle anayasa metnine, kendi kaderini tayin etme hakkı ile birlikte Türklere

39 Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, t.y., s. 23.

40 BCA, 030-01-38-227-2 (16 Aralık 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes ile İngiliz Koloniler Bakanı Lennox-Boyd arasında gerçekleşen görüşme).

41 BCA, 030-01-38-227-2; Oberling, a.g.e., s. 63.

42 BCA, 030-01-38-227-2.

43 BCA, 030-01-38-227-2.

taksimi isteme hakkının da tanıdığına belirtilmesini istemiştir. Bunun üzerine Lennox-Boyd, metinde Menderes'in arzu ettiği şekilde bir değişiklik yapmıştır⁴⁴. 19 Aralık 1956 tarihinde söz konusu anayasanın ilanı dolayısıyla İngiliz Parlamentosu'nda verdiği beyanatta da Lennox-Boyd, Menderes'in isteği doğrultusunda yapılan değişiklik ile ilgili şunları söylemiştir:

"Kamaraca bilindiği üzere, Lord Radcliffe'in hazırladığı Anayasa, İngiliz hakimiyeti altında muhtar bir Kıbrıs oluşturmaktadır. Adanın muhtemel statüsüne gelince, Majesteleri Hükümeti, kendi kaderini tayin etme prensibini tanıdığını teyid etmiş bulunmaktadır. Milletlerarası ve stratejik durum müsaade ettiğinde, muhtar idarenin de tatminkar şekilde işleme şartıyla, Majesteleri Hükümeti kendi kaderini tayin etme prensibinin tatbiki meselesini tekrar tetkike hazır olacaktır. Bunu gözden geçirme zamanı geldiğinde, yeni şartlar tahakkuk ettiğinde, kendi kaderini tayin etme prensibinin tatbikatının, Kıbrıs'ın hususi durumu içinde Türk cemaatine, Kıbrıs Rum cemaatinden daha az olmayacak şekilde, kendisinin müstakbel statüsünü tayin serbestisini verecek tarzda icrasını temin Majesteleri Hükümeti'nin gayesi olacaktır..."⁴⁵

Belirtilen gelişme sonrası, Türk Hükümeti'nin Kıbrıs politikasının değiştiği ve Kıbrıs Anayasası'nı kabul ettiği Başbakan Menderes'in 21 Aralık 1956 tarihli beyanatında açıkça görülmektedir⁴⁶. Bu tarihten sonra gerek Başbakan, gerekse diğer hükümet yetkilileri aday Yunanistan ile bölüşmeye taraftar olduğunu defalarca beyan etmişlerdir⁴⁷. Öte yandan, 1956 Sonbaharında Yunanlı yetkililerin de Türkiye'nin bir çözüme ikna edilebilmesi açısından taksim formülasyonuna yatkın oldukları anlaşılmaktadır⁴⁸. Taksim fikrinin Türkiye, İngiltere, Yunanistan, ABD hükümetleri arasında gizli ve resmi veya yarı resmi bazı görüşmelerde ele alındığı ve hatta Belçika Dışişleri Bakanı M. Speak'in arabulucuk teklif ettiği, Nihat Erim'in 24 Aralık 1956 tarihli raporunda da açıkça belirtilmektedir⁴⁹. Bu politika ile ilgili tek çekince ise, adada toplulukların iç-içe yaşadığı bölgelerin fazlalığından dolayı, taksim çözümünün gerektirdiği zorunlu mübadelenin olumsuz etkilerinin büyük olacağıdır⁵⁰.

Lord Radcliffe'in hazırladığı anayasayı Yunanistan şiddetle reddetmiştir. Bunun üzerine İngiliz yönetimi, sürgüne gönderdiği Makarios'u serbest

44 Anayasa metninde Menderes'in isteği üzerine değiştirilen ifade şöyledir: "This would mean that in the event of exercise of self-determination resulting in a choice in favour of change of the international status of the island then the Turkish Cypriots would given be otion of electing for partition" (BCA, 030-01-38-227-2).

45 BCA, 030-01-38-227-3(19 Aralık 1956 tarihinde Lennox-Boyd'un Kıbrıs için Lord Radcliffe'nin hazırladığı Anayasa'nın ilanı dolayısıyla İngiliz Palamentosu'nda verdiği beyanat). Ayrıca bkz., EK III.

46 Adnan Menderes'in beyanati için bkz., Naci Kökdemir, *Dünkü-Bugünkü Kıbrıs*, Ankara, 1957, s. 171-172.

47 BCA, 030-01-38-227-1(24 Aralık 1956 tarihli Türk Hükümeti'nin Kıbrıs politikası ile ilgili Nihat erim tarafından hazırlanmış rapor).

48 Robert Stephens, *Cyprus: A Place of Arms*, Frederic A. Praeger Press, New York, 1966, s. 149; Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 265.

49 BCA, 030-01-38-227-1.

50 Nancy Crawshaw, "Cyprus: Conflict and Reconciliation", *The World Today*, Vol. 15, No: 4(April 1959), s. 141.

bırakarak, onunla yeniden görüşmelere başlamıştır. Kıbrıs meselesinde Birleşmiş Milletler kararına göre, üç devlet arasında gerçekleştirilmesi gereken, görüşmeler bir tarafa bırakılarak Makarios ile İngiliz Hükümeti'nin adanın geleceği hakkında görüşmesi, Türk kamuoyunda çok ciddi bir tepki meydana getirmiştir⁵¹. Menderes Hükümeti, İngiliz Hükümeti'nin Yunanistan ve Makarios ile görüşmesini, İngiltere'nin taksimi dışta bırakan bir çözümü kabul edebileceği şeklinde algılamış ve taksim tezini ısrarla savunmaya başlamıştır⁵².

Bu dönemde İngilizlerin, EOKA'cılara karşı denetimlerini de gevşetmeleri, EOKA'nın Türklere karşı eylemlerini artırmıştır. Sonuçta Kıbrıs'ta bir süre önce başlayan topluluklar arası çatışma, giderek daha da şiddetlenmiş, bu durum da doğal olarak Türk-Yunan ilişkilerine yansımıştır⁵³. Ayrıca Eylül 1956'dan itibaren Amerikan basınında da Makarios'u yücelten ve Kıbrıs Rum tarafı yanlısı yazılar çıkmaya başlamıştır⁵⁴. Amerikan Hükümeti de 1957 yılında Kıbrıs meselesinde Yunanistan'dan yana tavır almıştır. Bu durum dış politikasını NATO ve Amerika ile olan çıkar birliği temasına oturtmuş olan Türk Hükümeti'nde şaşkınlığa yol açmış ve taksim politikası daha ısrarlı şekilde vurgulanmaya başlanmıştır⁵⁵.

Belirtilen sebeplerin sonucu olarak 1958 yılı başlarında Türkiye, Kıbrıs meselesinde daha aktif bir siyaset izleyerek, taksim tezinin kabulü için büyük bir kampanya başlatmıştır. Bu dönemde İngiltere tarafından kendi geleceğini tayin zemininde bir çözüm öneren Foot Planı gündeme getirilmiştir. Ancak iki topluluğun bir arada yaşamasını temel aldığı gerekçesiyle, yani taksimi içeren bir çözüm olmadığı için, Türkiye tarafından reddedilmiştir⁵⁶. Türkiye red cevabı ile taksim isteğinden taviz vermeyeceğini ortaya koymuş ve İngiltere de politikasında Yunanistan ile anlaşma yönünde bir manevra değişikliği yapmıştır. Bu duruma bağlı olarak da Türkiye-İngiltere ilişkileri gerginleşmiştir. 27 Ocak'ta Kıbrıs'ta yayınlanan Bozkurt Gazetesi'nde 26 Ocak'ta İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'un Ankara'ya gelerek, taksim tezini kabul ettiklerini bildirdiği şeklinde bir yalan haber yayınlanmıştır. Bunun üzerine Kıbrıs Türkleri Lefkoşa'da kutlama yapmak için meydanlara dökülmüşler, İngiliz askerleri bu mitingi sonlandırmak için coplarla Türklerin üzerine yürümüştür. Girne kapısından Atatürk Meydanı'na ilerleyen bir İngiliz askeri cipinin, önce biri kadının 4 Türk'ü yere düşürmesi ve ardından da kadının üzerinden ciple geçerek

51 BCA, 030-01-38-227-4.

52 BCA, 030-01-37-226-8.

53 BCA, 030-01-37-226-3.

54 Amerikan basınının Kıbrıs meselesine bakışı için bkz., John Phillips, "The Tragicomedy of Cyprus", *Harper's Magazine*, June 1956.

55 BCA, 030-01-40-238-21(3 Nisan 1957 tarihinde Kıbrıs meselesi ile ilgili Amerikan Hükümeti'nin tutumu hakkında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes arasında yapılan yazışmalar).

56 Fahri Armaoğlu, "The Uneasy Birth of Cyprus Republic: 1954-1958", *Dış Politika*, Vol. 4, No: 2-3, 1974, s. 39.

Görüş

Akademik
Bakış

95

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012

ölümüne sebep olması sonucunda Türkiye ayağa kalkmıştır. Haziran ayında İstanbul'da 300 bin kişilik bir miting yapılmış ve Türkiye'nin isteği "Ya taksim, ya ölüm" sloganı ile güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Ayrıca bu son olaylar nedeniyle Türk kamuoyunda da İngiliz aleyhtarlığı doruk noktasına ulaşmıştır⁵⁷.

Demokrat Parti Hükümeti'nin bu son olaylar sonrasında İngiltere'ye karşı tavır aldığı görülmektedir. Öyle ki, Orta Doğu'da artan önemine binaen Kıbrıs meselesinde İngiltere'ye karşı bir koz olarak Bağdat Paktı'nı kullanmıştır. Bilindiği üzere bu pakt, 1955–1958 yılları arasında varlığını sürdürmüştür; Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da nüfuz kurmasını önlemeye yönelik olarak kurulmuş bir güvenlik ve savunma örgütüdür. Bu pakt, aynı zamanda İngiltere'nin Orta Doğu'daki hakimiyetini, Sovyet Rusya'ya karşı koruyan bir nevi kalkan görevi görmektedir. Bağdat Paktı'nın Kıbrıs konusunda bir koz olarak kullanıldığı açıkça 22 Mayıs 1958 tarihinde Menderes tarafından da ifade edilmiştir:

"... İngiltere'ye karşı bizim kozumuz, kanaatimce Bağdat Paktı olmalıdır. Aslında bu Pakt, görünüşte gayet mühim bir Pakt'tır. Yani Rusya'ya karşı, İslav kuvvetlerine karşı bizim, NATO'nun bir çemberinin bir halkasından ibarettir. Fakat öyle bir halkadır ki, bu halka maalesef bütün kuvvetiyle Türk Milleti'nin boynuna takılmış bulunmaktadır..."⁵⁸

Bu durum karşısında İngiltere, tek bir toplumun isteklerini dikkate alarak Kıbrıs'ta egemenliğini sürdüremeyeceğini anlamış ve 19 Haziran 1958 tarihinde Macmillan Planı ortaya atılmıştır. Enosis'in gerçekleşmesine imkan tanımayan bu ortaklık planı, Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Nihai çözüm için Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılacağı bir konferans düzenlenmesini, eğer bu konferansa Yunanistan katılmak istemezse meselenin İngiltere ile Türkiye arasında halledilmesi yönündeki talebini İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi aracılığı ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na iletmıştır⁵⁹. Ancak İngiltere, Yunanistan ve EOKA'nın devreden çıkarılmasının Kıbrıs'taki durumu daha da ağırlaştıracağını düşünerek, Ankara ve Atina ile gerçekleştirdiği bazı temasların ardından esas olarak Yunan tarafı lehine bazı değişiklikler yaparak Macmillan Planı'nı yeniden taraflara sunmuştur. Teklif, Yunanistan tarafından ikinci defa reddedilirken, 25 Ağustos 1958'de Türkiye tarafından yine kabul edilmiştir. 1 Ekim 1958'de de Burhan Işın, Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak Kıbrıs'ta göreve başlamıştır⁶⁰.

Türkiye'nin böylece Kıbrıs'taki gelişmelere doğrudan müdahil duruma gelmesi, Rumlarda adanın taksimini beraberinde getireceği endişesini uyan-

57 Gazioğlu, a.g.m., s. 942.

58 *Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları* (D.P.M.G.G.M.Z.), Dönem: XI, Cilt: 222, (22 Mayıs 1958), s.92-95.

59 PRO, FO 371/ 136332 (10 Şubat 1958 tarihinde İngiltere Ankara Büyükelçisi tarafından İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazı).

60 Gazioğlu, a.g.m., s. 943.

dırmış ve Macmillan Planı'nın uygulanmasını engellemek için girişimlerde bulunmuşlardır. Yunanistan önce 15 Eylül 1958'de, daha sonra 25 Kasım 1958'de Birleşmiş Milletlere planın uygulanmasını engellemek için başvuruda bulunduysa da başarılı olamamıştır. Nitekim 5 Aralık 1958'de Birleşmiş Milletler'in Türkiye'nin rızası olmadan Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili karar alınamayacağı şeklindeki kararı, adeta Yunanistan'ın yenilgisini belgelemektedir⁶¹.

Yenilgiyi kabul eden Yunanistan, anlaşma masasına oturmayı kabul etmiştir⁶². Türkiye de bir nihai anlaşma zemini olarak iki toplumlu yapıyı çözüm olarak görmüştür. Çünkü bu formül en azından Türk topluluğunu alelade bir azınlık statüsünden kurtarıyor, onları yeni düzenin kurucu ortaklarından birisi konumuna getiriyordu. Diğer taraftan da Türkiye bu yolla Enosis yolunu kapatacak etkin bir garanti sistemi oluşturmak istemiştir. Böylece İsviçre'nin Zürih kentinde, 20 Ocak 1959'da Türk Dışişleri Bakanı F.Rüştü Zorlu ile Yunan Dışişleri Bakanı Evangelos Averof; 5 Şubat 1959'da da Türkiye Başbakanı A.Menderes ile Yunanistan Başbakanı K. Karamanlis görüşmeler gerçekleştirmiştir. Altı gün süren Zürih toplantıları sonucunda, 11 Şubat 1959'da Zürih Anlaşması imzalanmıştır. 19 Şubat 1959'da da İngiltere Başbakanı H. Macmillan, Yunanistan Başbakanı C. Karamanlis ve Türkiye Başbakanı A. Menderes tarafından imzalanan Londra Antlaşması ile, Kıbrıs Türkleri de bu devletin iki eşit statülü kurucusundan biri olmuştur⁶³. Ayrıca bu anlaşmaya göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olup, 5 yılda bir ada halkı tarafından seçimle iş başına geleceklerdir. Aynı zamanda 10 Bakandan 7'si Rum, 3'ü Türk ve Temsilciler Meclisi üyelerinin %70'i Rumlardan, %30'u Türklerden oluşacaktır. Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin dili Rumca ve Türkçe olup, kendisine ait bir bayrağı olacaktır. Söz konusu anlaşmalarda yer alan esaslara uygun olarak, 19 Şubat 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası onaylanmış ve Garanti ve İttifak Antlaşmaları da aynı gün üç ülke temsilcileri tarafından imzalanmıştır⁶⁴.

Londra Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 6 Temmuz 1959 tarihinde Yunanistan Büyükelçisi Pesmazoğlu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Yunanistan'ın anlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getiren Büyükelçi, Kıbrıs Anayasası'nın kabulünden ve Kıbrıs'ta ilk seçimler yapıldıktan sonra iki devlet başkanının Kıbrıs'ı birlikte ziyaretlerinin varılan neticenin iki dost millet tarafından da özünsenmiş bir anlaşma olduğunu ortaya koyacağı inancını dile getirmiştir. Bayar, bu teklife sıcak yaklaşmış, Yunanistan ile daima dostluk ilişkilerini sürdürmeyi arzuladığını bildirmiştir⁶⁵. Bu ziyaretten de anlaşılacağı gibi Türk-Yunan ilişkileri dostane bir havaya bü-

61 Evangelos Averoff, *The Lost Opportunities: The Cyprus Question (1950-1963)*, Aristide D Caratzas Publication, 1986, s. 280-296.

62 Averoff, a.g.e., s. 296.

63 BCA, 030-01-38-227-17(19 Şubat 1959 tarihinde gerçekleştirilen Londra Konferansı'nın metni).

64 BCA, 030-01-38-227-17(19 Şubat 1959 tarihli anlaşma metni).

65 BCA, 030-01-63-386-14(6 Temmuz 1956 tarihinde Yunanistan Büyükelçisi Pesmazoğlu Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyareti).

Gazi

Akademik
Bakış

97

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012

rünmüştür. Ancak Kıbrıs'taki Türk ve Rum kesimin ilişkileri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kıbrıs'ta meydana gelebilecek bir tansiyon yükselmesinin bu ilişkileri zedelemesinden, daha da önemlisi Kıbrıs sorunu açısından atılan adımları geçersiz kılmasından çekinen Türk Hükümeti, Rauf Denktaş ve Kıbrıs Millî Gençlik Teşkilatı Lideri Celal Horden'i konu ile ilgili görüşmek için Türkiye'ye davet etmişlerdir. Bu görüşmede, adadaki Rum cemaatin kurdukları yeni teşkilat ile Türklerin iktisadi hayatta kendilerine yeter hale gelmelerini önlemek için teşebbüslerde bulduklarının bilindiğinin altı çizilmiştir. Bu teşebbüsler karşısında bir mukavemet hareketi olarak, Millî Gençlik Teşkilatı'nın kurulduğunu ve bu teşkilatın süratle köylere kadar yayılması ve "Türk'den Türk'e sloganı" ile bir nevi boykot yapmalarının maksatlı olarak bir şikayet konusu haline getirildiği ve bu hassas günlerde bu konuya dikkat edilmesi rica edilmiştir⁶⁶.

Görüleceği gibi Türk Hükümeti, varılan anlaşmaları bozabilecek en ufak bir gerilimin ortaya çıkmaması için azami çaba sarf etmiş ve 15/16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir⁶⁷. Böylece Kıbrıs Türk Topluluğu, yeni anayasal düzenin kurucu ortaklarından birisi olarak yer alırken, ülke yönetiminde de nüfus ağırlığının bir hayli üzerinde haklar elde etmiştir. Ayrıca Lozan Antlaşması ile Kıbrıs üzerinde bütün haklarını kaybeden Türkiye, garantör bir devlet olarak yeniden Kıbrıs'ta söz sahibi olmuştur.

Sonuç

Demokrat Parti, iktidarda kaldığı on sene içerisinde Kıbrıs sorunu ile ilgili üç ayrı politika izlemiştir. Bu politikalarından ilki, Kıbrıs davasının yalnız İngiltere'yi ilgilendiren bir iç mesele olduğu ve dolayısıyla Lozan Barış Antlaşması ile oluşan statükonun devamı politikasıdır. Ancak 1955 Nisan'ında EOKA terör örgütünün Türkleri hedef alan eylemlere başlaması, diğer taraftan da İngiltere'nin politikasında yumuşama göstererek, Enosis'i hedefleyen Yunanistan ile görüşme masasına oturması, Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs'a yönelik politikasını değiştirmesini sağlamıştır. Böylece Demokrat Parti, Kıbrıs meselesinin İngiltere'nin bir sorunu olduğu şeklindeki yıllardır sürdürdüğü yaklaşımını bırakmış ve İngiltere'nin hükümranlık hakkından ancak ve yalnız Türkiye lehine vazgeçebileceğini savunmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ada üzerinde hayati önem taşıyan haklara sahip olduğu da önemle vurgulanmıştır. Demokrat Parti iktidarının politikasındaki bu değişiklik Aralık 1956'ya kadar devam edecektir. Çünkü bu tarihte İngiltere tarafından kendi kendini yönetimi temel alan Radcliffe Anayasası'nın gündeme getirilmesi, Türk Hükümeti'nin Kıbrıs politikasında yeni bir değişik meydana getirmiştir. Türk Hükümeti anılan anayasanın ilanı ile birlikte taksim tezini savunmaya başlamıştır. Böylece

66 BCA, 030-01-69-438-8(27 Ağustos 1959 tarihli İçişleri Bakanı Namık Gedik'in Nihat Erim'e sunduğu rapor).

67 Zenon Stravrinides, *The Cyprus Conflict, National Identity and Statehood*, Nicosia, Cyrep, 1999, s. 30-40.

Görüş

Akademik
Bakış

98

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012

Demokrat Parti, 1957 yılından darbeyle yönetimden uzaklaştırıldığı 27 Mayıs 1960 tarihine kadar adanın iki toplum arasında taksiminin gerçekleşmesi için aktif bir dış politika sergilemiştir.

Sorunun diğer önemli tarafı olan Yunanistan'ın tezinde ise herhangi bir değişiklik olmamıştır. Yunanistan daima Enosis'i savunmuş ve konuya ilişkin uzun dönemli görüşmelerde bu savını tekrarlamıştır. Adada Rumların çoğunluk durumunda olması Yunanistan'ın hem bu tezi savunmasını, hem de söz konusu amacın kamufle edilmesini kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan Yunanistan'ın tezini savunurken EOKA terör örgütünü bir silah olarak kullandığı ve İngiltere'nin siyasetinde buna bağlı olarak meydana gelen yumuşamalardan da yararlandığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türk Hükümeti'nin taksim tezinin, Yunan tarafının aşamalı olarak Enosis'i gerçekleştirme çabalarını engellemeye yönelik bir karşı önlem olarak ortaya atıldığı görülmektedir.

Yunanistan'ın Enosis tezi ile Demokrat Parti'nin taksim tezinin çarpışması sonucunda adada iki toplumlu devlet yapısına sahip Kıbrıs Cumhuriyeti doğmuştur. Bu arada Züriç ve Londra Antlaşmaları'yla Kıbrıs Türk halkı, kendi nüfus oranının üzerinde bir oranla devlet kademelerinde temsil hakkı elde etmiştir. Ayrıca yeni düzen, iki NATO üyesi ülke olan Türkiye ve Yunanistan'ın adada askeri birlikler bulundurmalarını, yine bir NATO üyesi olan İngiltere ile birlikte Garanti Antlaşması çerçevesinde adaya çok veya tek taraflı müdahale hakkına sahip olmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu garantörlüğün, 20 Temmuz 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri'nce gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekati'nin hukuki gerekçesini oluşturduğu düşünüldüğünde, Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs politikasının üçüncü aşamasında önemli bir diplomatik başarı elde ettiği görülmektedir.

Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA., 030-01-123-785-2 (10 Eylül 1954 tarihinde Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu tarafından Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e gönderilen yazı).

BCA, 030-01-129-839-1(22 Eylül 1955 tarihinde Necdet Evliyagil tarafından Başbakan Adnan Menderes'e gönderilen Ajans Türk'ün Kıbrıs Radyosu'ndan aldığı ilgi çekici haberler).

BCA, 030-01-37-226-3(1955 yılına ait 6-7 Eylül hadiseleri ve Kıbrıs meselesi hakkındaki belgeler).

BCA, 030-01-38-227-2 (16 Aralık 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes ile İngiliz Koloniler Bakanı Lennox-Boyd arasında gerçekleşen görüşme).

BCA, 030-01-38-227-1(24 Aralık 1956 tarihli Türk Hükümeti'nin Kıbrıs politikası ile ilgili Nihat erim tarafından hazırlanmış rapor).

BCA, 030-01-38-227-3(19 Aralık 1956 tarihinde Lennox-Boyd'un Kıbrıs için Lord

Gazisi

Akademik
Bakış

99

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012

Radcliffe'nin hazırladığı Anayasa'nın ilanı dolayısıyla İngiliz Palamentosu'nda verdiği beyanat).

BCA, 030-01-38-227-4.

BCA, 030-01-37-226-8.

BCA, 030-01-37-226-3.

BCA, 030-01-40-238-21(3 Nisan 1957 tarihinde Kıbrıs meselesi ile ilgili Amerikan Hükümeti'nin tutumu hakkında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes arasında yapılan yazışmalar).

BCA, 030-01-38-227-17(19 Şubat 1959 tarihinde gerçekleştirilen Londra Konferansı'nın metni).

BCA, 030-01-38-227-17(19 Şubat 1959 tarihli anlaşma metni).

BCA, 030-01-63-386-14(6 Temmuz 1956 tarihinde Yunanistan Büyükelçisi Pes-mazoğlu Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyareti).

BCA, 030-01-69-438-8(27 Ağustos 1959 tarihli İçişleri Bakanı Namık Gedik'in Nihat Erim'e sunduğu rapor).

İngiltere Ulusal Arşivi

PRO, FO 371/123906 (2 Temmuz 1956 tarihinde Daily Telegraph'da yayınlanan Celal Bayar'ın röportajı).

PRO, FO 371/123906 (2 Temmuz 1956 tarihinde İngiltere Ankara Büyükelçiliği'nin İngiltere Dış İşleri Bakanlığına gönderdiği yazı).

PRO, FO 371-123906 (8 Temmuz, 24 Temmuz 1956 tarihinde Kıbrıs Valisi General Harding'in İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na EOKA terörü ile ilgili gönderdiği raporlar).

PRO, FO 371/ 136332 (10 Şubat 1958 tarihinde İngiltere Ankara Büyükelçisi tarafından İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazı).

Telif Eserler

ALASYA, H. Fikret, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1992, s. 510-545.

ALAYSA, H. Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşe, 1988.

ARMAOĞLU, Fahir, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti'nin ve Kamu Oyunun Davranışları (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1963.

ARMAOĞLU, Fahir, "The Uneasy Birth of Cyprus Republic: 1954-1958", *Dış Politika*, Vol: 4, No: 2-3, 1974, s.1- 47.

AVEROFF, Evangelos, *The Lost Opportunities, The Cyprus Question(1950-1963)*, Aristide D Caratzas Publication, Cyprus, 1986.

BULUNÇ, Ahmet Zeki, *Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları*, Gazi Akademik Bakış, S 1(Kış 2007), Ankara, 2007

Gazi

- CRAWSHAW, Nancy, "Cyprus: Conflict and Reconciliation", *The World Today*, April 1959, Vol. 15, No: 4, s. 115-145.
- ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, 47 Numara Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERDÖNMEZ, Celal, *Şer'îye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2004.
- ERİM, Nihat (t.y.). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara.
- GAZİOĞLU, Ahmet C., "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs" *Türkler*, C. XIX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 922-945.
- GÜREL, Şükrü, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, C.2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.
- İSMAİL, Sabahattin, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992.
- KÖKDEMİR, Naci, *Dünkü-Bugünkü Kıbrıs*, Ankara, 1957.
- OBERLİNG, Pierre, *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, Columbia University Press, New York, 1982.
- Osmanlı İdaresinde *Kıbrıs*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2000.
- ÖĞÜN, Gülay, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticari İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyum*, GaziMagosa, 1992, s. 24-36.
- PHİLLİPS, John, "The Tragicomedy of Cyprus", *Harper's Magazine*, June 1956.
- SOMUNCUOĞLU, Sadi, *Kıbrıs'ta Sirtaki*, Ankara, 2002.
- SONYEL, Selahi R, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngiltere'ye Nasıl Kiraladı", *Bellekten*, C. XVII, Sayı: 168, 1977, s. 723-744.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'den Günümüze)," *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008.
- STEPHENS, Robert, *Cyprus: A Place of Arms*, Frederic A. Praeger Press, New York, 1966.
- STRAVRİNİDES, Zenon, *The Cyprus Conflict, National Identity and Statehood*, Nicosia, Cyrep, 1999.
- Turkey and Cyprus*, London: Press Attache's Office, Turkish Embassy, London, 1956.
- XYDİS, Stephen G., "Toward Toil and Moil in Cyprus", *The Middle East Journal*, Vol. Winter 1966, s. 20: 1-18.

Gazi

Akademik
Bakış

101

Cilt 6 Sayı 11
Kış 2012